

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА ОСОБА»: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

DEFINITION OF THE CONCEPT OF «INTERNALLY DISPLACED PERSON»: THEORETICAL AND LEGAL DISCOURSE

Кулініч О.О., к.ю.н.,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті проведено аналіз теоретичних напрацювань та національного і зарубіжного законодавства з метою надання авторського визначення поняття «внутрішньо переміщена особа». Наголошено, що тематика внутрішнього переміщення залишається актуальною, оскільки сьогодні за даними різних урядових та неурядових організацій кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні становить понад 6 млн. Наголошено на постійній динаміці у цій сфері, адже продовжуються бойові дії на території України і люди змушені покинути свої домівки. Вимушена міграція людей пов'язана з рядом причин, що виникають як у безпосередньо внутрішньо переміщених осіб, так і у суспільстві загалом.

Проаналізовано стан дослідження проблематики внутрішнього переміщення українськими вченими. Акцентовано на важливій ролі Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України у підготовці наукових праць та законодавчих пропозицій, спрямованих на забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб.

Підкреслено, що у XXI ст. людство знову має високу потребу у напрацюванні сучасних дієвих практик у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб, адже різні країни світу охоплюють техногенні та природні катастрофи, а також збільшується кількість збройних конфліктів. Наголошено, що ефективність механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, серед іншого, потребує уточнення понятійно-категоріального апарату. У цьому зв'язку проаналізовано запропоновані раніше визначення цього явища та сформульовано авторську дефініцію поняття «внутрішньо переміщена особа». Зазначено, що багатовекторність нинішніх розробок зумовлює вчених звернутися до їх систематизації. Комплексне опрацювання проблем забезпечення внутрішньо переміщених осіб потребує аналізування та впровадження міжнародного досвіду.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа, вимушене переселення, збройна агресія, права людини, міжнародні стандарти.

The article analyzes theoretical developments and national and foreign legislation to provide the author's definition of an «internally displaced person». It was emphasized that the topic of internal displacement remains relevant. Today, according to various governmental and non-governmental organizations, the number of internally displaced persons in Ukraine is more than 6 million. The constant dynamics in this area were emphasized because hostilities continue on the territory of Ukraine, and people are forced to leave their homes. The forced migration of people is associated with several reasons for internally displaced persons and society.

The state of research on the issue of internal displacement by Ukrainian scientists is analyzed. Emphasis is placed on the critical role of the Research Institute of State Construction and Local Self-Government of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine in the preparation of scientific works and legislative proposals to ensure the rights of internally displaced persons.

It is emphasized that in the 21st century, Humanity again has a great need to develop modern, effective practices in the field of protection of the rights of internally displaced persons because different countries of the world are covered by artificial and natural disasters, as well as the number of armed conflicts, is increasing. It is emphasized that the mechanism's effectiveness for ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons, among other things, requires clarification of the conceptual and categorical apparatus. In this connection, previously proposed definitions of this phenomenon were analyzed, and the author's description of the concept of an «internally displaced person» was formulated. It is noted that the multi-vector nature of current developments forces scientists to turn to their systematization. Comprehensive processing of the problems of providing for internally displaced persons requires analysis and implementation of international experience.

Key words: internally displaced person, forced resettlement, armed aggression, human rights, international standards.

Постановка проблеми. Нинішня українська реальність свідчить, що Друга світова війна, після закінчення якої було втілено в життя низку нормативних та інституційних механізмів для ефективного забезпечення прав та свобод людини, не стала останньою трагедією для щонайменше європейського континенту. Події в Україні 2014 р. – збройна агресія на території Донецької та Луганської областей, а також анексія Автономної Республіки Крим – призвели до масового переселення людей з тимчасово окупованих територій нашої держави. Для прикладу, станом на червень 2021 р. в Україні було зареєстровано 1 469 676 млн осіб [1]. Ситуація суттєво змінилася після 24 лютого 2022 р., що було викликано широкомасштабним вторгненням військ Російської Федерації на територію України. Це призвело до значного збільшення кількості внутрішнього переміщених осіб, частина населення взагалі стали біженцями та отримали притулок у різних державах світу. Сьогодні за даними різних урядових та неурядових організацій кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні становить понад 6 млн. Однак, слід відзначити про постійну динаміку, адже продовжуються бойові дії і люди змушені покидати свої домівки.

Тож, можна констатувати, що тематика внутрішнього переміщення (особливо викликаного збройною агресією),

залишається, на жаль, актуальною; важливим є продовжувати дослідження різних аспектів, одним з яких термінологічна ясність та точність щодо поняття «внутрішньо переміщена особа» та інших суміжних явищ.

Стан дослідження. Ті чи інші питання внутрішнього переміщення та забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб з позицій соціології, юридичної науки, науки державного управління та інших наук досліджували І. Басова «Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення» (2019) [2], С. Бубняк «Соціальне самопочуття внутрішньо переміщених осіб у сучасному українському суспільстві» (2020) [3], Н. Ісаєва «Соціально-економічні та культурні права і свободи внутрішньо переміщених осіб та гарантії їх реалізації: теоретико-правова характеристика» (2021) [4], О. Капінус «Особливості державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні» (2021) [5], М. Кобець «Адміністративно-правове забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні» (2016) [6], А. Коршун «Правовий статус внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аспект» (2021) [7], К. Крохмальова «Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні» (2017) [8], В. Михайловський «Адміністративно-правовий статус внутрішньо переміщених

осіб в Україні» (2018) [9], О. Соколов «Цивільно-правова охорона майнових прав внутрішньо переміщених осіб» (2018 р.) [10], Є. Соловійов «Механізми державного регулювання у сфері внутрішньої вимушеної міграції в Україні» (2020) [11] та ін.

Окремо слід відзначити, що фундаментальні дослідження правового статусу внутрішньо переміщених осіб проводяться в межах діяльності Навчально-наукової лабораторії дослідження проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб та забезпечення гендерної рівності Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. Співробітниками Лабораторії підготовлено низку законодавчих пропозицій, проектів аналітичного характеру, а також наукових праць, серед яких: L. Nalyvaiko, O. Cherik-Tregubenko «Ensuring the Electoral Rights of Internally Displaced Persons at Local Elections: Problems of Theory and Practice» (2018) [12], L. Nalyvaiko, A. Orishkova «Internally Displaced Persons: Theoretical and Legal Aspects» (2019) [13], Л. Наливайко, Є. Мінакова «Забезпечення доступу внутрішньо переміщених осіб до виборчих прав на місцевому рівні (на основі досвіду проведення місцевих виборів 2020 року): теоретико-прикладний аспект» (2021) [14], Cherik-Trehubenko O. etc. «Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine» (2021) [15], Л. Наливайко, О. Бочковий, Є. Мінакова «Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації влади» (2022) [16] та багато ін. Враховуючи актуальність проблематики та відсутність в правовій науці єдиного концептуального підходу до визначення поняття «внутрішньо переміщені особи», важливим є продовжити вивчення цієї проблематики. Отож, пізнання поняття «внутрішньо переміщені особи» має не лише важливе доктринальне значення, а й характеризується практичністю, оскільки може бути використане для удосконалити чинного національного законодавства та розробки механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Метою статті є здійснення аналізу доктринальних напрацювань та національного і зарубіжного законодавства й надання авторського визначення поняття «внутрішньо переміщена особа».

Виклад основного матеріалу. Питання, пов'язані з внутрішнім переміщенням людей, постійно перебувають у полі зору не тільки міжнародних гуманітарних організацій, а й урядів різних держав. Оскільки поява такої незахищеної категорії осіб, як внутрішньо переміщені особи, має суттєвий вплив на рівень економічного, соціального, а також культурного розвитку суспільства та держави, тому це явище потребує особливого правового регулювання [17, с. 219]. Такі фундаментальні міжнародні документи як Загальна декларація прав людини 10.12.1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) 04.11.1950 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 16.12.1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні, культурні права 16.12.1966 р. та низка ін. спрямовані на комплексне забезпечення прав людини у світі. До речі, однією з основних причин прийняття цих актів стали наслідки Другої світової війни для всього людства та переосмислення цінностей міжнародною спільнотою.

Проте все ж у XXI ст. людство знову має високу потребу не просто в оновленні дійсних механізмів захисту прав людини, а у напрацюванні сучасних дієвих практик у цій сфері, оскільки різні країни світу охоплюють техногенні та природні катастрофи, а також збільшується кількість збройних конфліктів, що призводить до росту внутрішньодержавних та зовнішніх міграційних процесів

та, відповідно, до кількості осіб зі статусом «біженець» та «внутрішньо переміщена особа». Тому в умовах повномасштабного воєнного вторгнення в Україну, модернізації суспільних, економічних, соціальних процесів та якісного захисту прав внутрішньо переміщених осіб, виникла потреба переосмислення значної кількості наукових праць щодо правового статусу вказаних осіб.

Ретроспективний аналіз свідчить, що потреба у наданні допомоги особам, вимушеним з об'єктивних причин в особливих умовах змінити місце свого постійного проживання, гостро постала у 70-х рр. ХХ ст. Це було викликано громадянськими війнами, що відбувалися на територіях Анголи, В'єтнаму, Камбоджі та Судану. До вказаного періоду міжнародній спільноті фактично була відома лише така категорія переселенців як біженці [18, с. 46]. Тому, враховуючи наведене, поняття «внутрішньо переміщені особи» є відносно новим як для Української держави, так і для інших країн світу.

Слід відзначити, що поняття «внутрішньо переміщені особи» (internally displaced persons) є єдиною загальновизнаною категорією у міжнародному праві [4]. Зважаючи на активні євроінтеграційні заходи в Україні, доречним у національному законодавстві та на рівні теоретичних розробок вживати саме поняття «внутрішньо переміщені особи».

Внутрішньо переміщені особи – це фактично особи, які підпадають під визначення «вимушені переселенці», але які, покинувши місце свого постійного проживання, залишаються в країні своєї громадянської належності та можуть користуватися її захистом, наголошують С. Кухтик та Ю. Деркаченко. Також слід навести позицію авторів відносно того, що визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» як у юридичній науці, так і у вітчизняному законодавстві є важливим, щонайменше з двох причин: 1) від правильності його формулювання залежить коло осіб, яким будуть надані додаткові права і забезпечені гарантії, обумовлені особливостями їх потреб та обставинами переміщення, а також покладені додаткові обов'язки, у тому числі з метою недопущення зловживання правом; 2) міжнародно-правові зобов'язання України вимагають, щоб національне законодавство щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа», відповідало міжнародним стандартам у цій сфері [19, с. 199-201]. Ефективність механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, серед іншого, потребує уточнення понятійно-категоріального апарату, враховуючи наукові доробки вчених. Тож, у цьому зв'язку слід проаналізувати запропоновані раніше визначення цього явища.

Л. Жванко стверджує, що специфіка внутрішньо переміщених осіб полягає у тому, що вони, залишаючись громадянами держави і на її території, знаходяться під юрисдикцією і захистом своєї країни, навіть якщо сама держава не в змозі забезпечити такий захист [20, с. 40]. Слід погодитися з такою позицією, разом із тим важливо акцентувати, що внутрішньо переміщені особи – це не лише громадяни, а й особи, які законно перебувають на території держави.

М. Кобець вважає, що «внутрішньо переміщені особи» – особи, які мають зареєстроване місце постійного проживання, а також тих, які працювали на території конфлікту, мають нерухомість тощо [21, с. 202]; М. Конат Хікель – особа, яка була зобов'язана переміститися в межах своєї країни через збройний конфлікт або внутрішні заворушення [22]. М. Сірант акцентує, що властивістю «внутрішніх» мігрантів є переміщення у межах однієї держави під впливом різних чинників, які створюють небезпеку або унеможливають проживання на певній території, та які виникають у цій же країні або регіоні [23, с. 155]. Вважаємо, що таке тлумачення поняття «внутрішньо переміщені особи» має дещо розширений характер, а з метою якісно захистити права та свободи внутрішньо переміщених осіб необхідно є конкретизація.

Комплексний підхід до тлумачення досліджуваного явища відображено у роботі Л. Наливайко та А. Орешкової: громадян України, а також громадян іншої держави чи осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання на території України, змушених залишити місце свого постійного проживання всередині міжнародно визнаних кордонів держави внаслідок: побоювань стати жертвою переслідувань, неможливості повною мірою користуватися гарантованим законодавством України захистом у місці свого постійного проживання; існування загрози для свого життя або членів своєї сім'ї, безпеки чи свободи; відчуття на собі або членах своєї сім'ї наслідків насильства в ситуаціях збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини; зовнішньої агресії; іноземної окупації; громадянської війни; збройних зіткнень на етнічній, релігійній, мовній чи іншій основі, що порушують громадський порядок у місці його постійного проживання; надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [24, с. 38].

В. Михайловський визначає поняття «внутрішньо переміщена особа» як особу, яка є громадянином України, особою без громадянства або іноземцем, яка перебуває на території України на законних підставах і змушена та/або вимушена покинути своє житло або постійне місце свого проживання, зокрема, в результаті чи з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, постійних проявів насильства, порушень прав людини, природних чи техногенних катастроф, окупації території іноземною державою, порушень норм міжнародного гуманітарного права або інших обставин, що походять з попередніх ситуацій, які можуть радикально змінити суспільний порядок [9, с. 10-11]. Таке визначення безперечно заслуговує на увагу, однак вважаємо, що запропонована дефініція частково перевантажена інформацією, яку доречно було б більше віднести до загальних ознак досліджуваного поняття.

Також на увагу заслуговує визначення запропоноване Н. Ісаєвою: внутрішньо переміщеною особою є фізична особа, яка на законних підставах перебувала на території України та покинула місце свого постійного проживання у межах державних кордонів, внаслідок впливу або загрози впливу масових збройних конфліктів, на ґрунті етнічних, расових, релігійних, політичних чи будь-яких інших розбіжностей, воєнних дій, надзвичайних ситуацій, катастроф природного чи техногенного характеру [4].

В Україні, як і у будь-якій іншій державі, існувало явище внутрішнього переміщення через обставини непереборної сили, однак поняття «внутрішньо переміщені особи» з'явилося у законодавстві саме після подій 2014 р. Тому гостро постало завдання дослідження практики інших держав у врегулюванні відповідних питань. Зважаючи на це, слід звернутися до нормативно-правових актів зарубіжних країн у врегулюванні внутрішнього переміщення.

Національне законодавство Грузії представлено безпосередньо Законом, який регулює правовий статус осіб вимушено переміщених з окупованих територій Грузії – вимушених переселенців. «Вимушено переміщеною особою – вимушеним переселенцем» вважається громадянин Грузії або особа без громадянства, що має статус в Грузії, вимушена покинути постійне місце проживання з тієї причини, що з огляду на окупацію території іноземною державою, агресією, збройного конфлікту, загального насильства або/і масового порушення прав людини створилася загроза життю, здоров'ю або свободі його самого або його сім'ї або/і з урахуванням вищевказаних причин неможливе його повернення на постійне місце проживання [25].

Слід наголосити, що у Республіці Азербайджан законодавець вирішив не розділяти у різних нормативно-правових актах регулювання правового статусу біженців та вимушених переселенців. Згідно Закону Республіки

Азербайджан «Про статус біженців та вимушених переселенців (людей переміщених всередині країни)» від 21 травня 1999 р. внутрішньо переміщена особа – це будь-яка особа, яка переїхала в інше місце та змушена залишити своє постійне місце проживання на території Республіки Азербайджан, у зв'язку з військовою агресією, природною чи технологічною катастрофою [26]. Поважуючи досвід цієї країни, все ж схильні до необхідності розмежовувати ці явище в різних правових актах (як до речі зроблено українським законодавцем).

У профільному Законі Республіки Сербія запропоновано наступне визначення поняття «переміщені особи» – це громадяни Боснії і Герцеговини, які були переміщені на територію Республіки Сербської у зв'язку з конфліктом, війною або обґрунтованим побоюванням щодо переслідування або порушення своїх прав на території Боснії та Герцеговини, і які не мають можливості повернутися до колишнього місця постійного проживання або на адресу свого колишнього місця постійного проживання [27].

Щодо українського законодавства, то нині правовий статус внутрішньо переміщених осіб врегульовано профільним Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. та низкою підзаконних нормативно-правових актів. За чинною редакцією Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [28].

Запропоноване формулювання відображає ключові аспекти, однак доцільно звернути увагу на наступну його частину: «...яку змусили залишити або покинути своє місце проживання...». Такий слововжиток не повністю відображає дійсність, адже, якщо говорити «змусили», то у такому випадку завжди йдеться про силові чи психологічні методи впливу – тобто, не дивлячись ні на що особа не має іншого вибору як покинути відповідну територію. Проте не завжди до людей застосовуються подібні засоби впливу, і якщо брати за приклад український досвід, то багато людей самостійно без чийогось впливу покидали тимчасово окуповані території, розуміючи, що не готові жити у відповідних умовах.

Таким чином, проведений аналіз теоретичних напрацювань та нормативно-правових актів України і зарубіжних держав надає підстави запропонувати наступне визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» – фізична особа, яка є громадянином або на законних підставах перебувала на території України, та вимушено покинула місце свого постійного проживання у межах державних кордонів, в результаті впливу або загрози впливу масової збройної агресії, катастроф природного чи техногенного характеру.

Висновки. Отже, проведений аналіз надає можливість зробити наступні висновки.

1. Вимушена міграція людей пов'язана з рядом причин, що виникають як у безпосередньо внутрішньо переміщених осіб, так і у суспільстві загалом. Вимушена широкомасштабна внутрішня міграція в Україні, викликана збройною агресією, спричинила необхідність стрімкого оновлення всіх сфер життєдіяльності суспільства, що безпосередньо матиме вплив на забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб.

2. Поняття «внутрішньо переміщена особа» запропоновано визначити наступним чином: фізична особа, яка є громадянином або на законних підставах перебувала

на території України, та вимушено покинула місце свого постійного проживання у межах державних кордонів, в результаті впливу або загрози впливу масової збройної агресії, катастроф природного чи техногенного характеру». Запропоноване визначення може стати підґрунтям для проведення подальших наукових розвідок та модернізації національного законодавства, зокрема, окремих положень Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та підзаконних нормативних актів.

3. Перспективним напрямом для дослідження є конструктивний аналіз попередніх напрацювань з метою виявлення прорахунків та здійснення нових методологічних прогнозів та отримання досконаліших конструкцій норм права: зокрема, доцільно досліджувати проблематику інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючих територіальних громад, захисту житлових та інших соціальних й економічних прав внутрішньо переміщених осіб. Комплексне опрацювання проблем забезпечення внутрішньо переміщених осіб потребує аналізування та впровадження міжнародного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
2. Басова І. С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2019. 20 с.
3. Бубняк С. М. Соціальне самопочуття внутрішньо переміщених осіб у сучасному українському суспільстві: автореф. дис. ... канд. соціол. наук. Львів, 2020. 20 с.
4. Ісаєва Н. С. Соціально-економічні та культурні права і свободи внутрішньо переміщених осіб та гарантії їх реалізації: теоретико-правова характеристика: дис. ... д-ра філософії (081 – Право). Дніпро, 2021. 217 с.
5. Капінус О. Я. Особливості державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Івано-Франківськ, 2021. 20 с.
6. Кобець М. П. Адміністративно-правове забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.
7. Коршун А. А. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аспект: дис. ... д-ра філософії (081 – Право). Дніпро, 2021. 259 с.
8. Крахмальова К. О. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
9. Михайловський В. І. Адміністративно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 16 с.
10. Соколов О. М. Цивільно-правова охорона майнових прав внутрішньо переміщених осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2018. 20 с.
11. Соловійов Є. В. Механізми державного регулювання у сфері внутрішньої вимушеної міграції в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2020. 20 с.
12. Nalyvaiko L., Chepik-Tregubenko O. Ensuring the Electoral Rights of Internally Displaced Persons at Local Elections: Problems of Theory and Practice. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2018. Special Issue. № 2 (92). P. 59-63.
13. Nalyvaiko L. R., Orieshkova A. F. Internally Displaced Persons: Theoretical and Legal Aspects / *Human rights as a base for the implementation of European legal values in Ukraine and the Republic of Poland in the context of civil society development*: collective monograph. Lublin: Izdavnictva «Baltija Publishing», 2019. P. 268-291.
14. Наливайко Л. Р., Мінакова Є. В. Забезпечення доступу внутрішньо переміщених осіб до виборчих прав на місцевому рівні (на основі досвіду проведення місцевих виборів 2020 року): теоретико-прикладний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Спеціальний випуск № 2. С. 31-36.
15. Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H., Chepik-Trehubenko O., Kotliar O. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. *Cuestiones Politicas*. 2021. Vol. 39. № 71. P. 334-349.
16. Наливайко Л. Р., Бочковий О. В., Мінакова Є. В. Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 129-136.
17. Павлова В. О. Біженці як правова фігура в сьогоденній політиці України. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 218-224.
18. Шелюк В. Соціальна міграція: етапи, функції, типи. *Перспективи*. 2001. № 3 (15). С. 45-50.
19. Кухтик С. В., Деркаченко Ю. В. Імміграція та адвокація прав біженців і внутрішньо переміщених осіб: навч. посіб. Харків: Лисенко І. Б., 2019. 397 с.
20. Жванко Л. М. Україна та проблеми біженців: реалії сучасності. *Перехрестя*. 2014. № 1-2. С. 236-255.
21. Кобець М. П. Щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» в законодавстві України. *Порівняльне-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 199-202.
22. Contat Hickel M. Protection of internally displaced persons affected by armed conflict: concept and challenges. *IRRC*. 2001. September, Vol. 83. № 843.
23. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. *Митна справа*. 2015. № 2 (98). С. 154-159.
24. Наливайко Л., Орешкова А. Внутрішньо переміщені особи: визначення поняття. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 34-39.
25. О лицах, вынужденно перемещенных с оккупированных территорий Грузии, – вынужденных переселенцах: Закон Грузии от 6 февраля 2014 г. № 1982-ІІс. URL: <https://www.refworld.org.ru/type,LEGISLATION,,,5577019a4,0.html>
26. On status of refugees and internally displaced (persons displaced within the country) persons: The law of the Republic of Azerbaijan, 21 may 1999. № 668-1Q. URL: <http://www.qmkk.gov.az/en/laws/2.html>
27. Bosnia and Herzegovina: Law on Displaced Persons, Returnees and Refugees in the Republika Srpska [Bosnia and Herzegovina], 26 April 2005. URL: <http://www.refworld.org/docid/58b83ac814.html>
28. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.